לקוטים

מפרוש על התורה, כתב יד

(נמצא בבית הספרים הלאומי בירושלם)

רבי רפאל מרדכי מלכי ז"ל

ורופא בירושלם, באמצע המאה החמשית לאלף הנוכחי.

מחברת ב'

כוללת:

מאמר הרפואה בקור חולים

(למצב הרפואה בירושלם במאה החמשית)

עתק מכתב היד ויצא לאור עם הערות ומבוא

בידי

אליעזר בה"ר בנימין ריבלין

איש ירושלם.

הערות ובאורים לשמות השייכים לרפואה מאת החה"ש

דר. אהרן מזיא

אשי בבקור חולים הוספיטאל וסגן יו"ר ועד הלשון בירושלם

דפוס „ציון" רוהלד. ירושלם.
בהנהלת י. ח. קוסובסקי

Likutim

לקוטים

מפרוש על התורה כתב־יד
(נמצא בבית הספרים הלאומי בירושלם)

מאת רבי רפאל מרדכי מלכי ז״ל
רב ורופא בירושלם, באמצע המאה החמשית לאלף הנוכחי

מחברת ב׳

כוללת:

מאמר הרפואה בקור חולים

[למצב הרפואה בירושלם במאה החמשית]

נעתק מכתב היד ויצא לאור עם הערות ומבוא, בידי
אליעזר בה״ר בנימין ריבלין
איש ירושלם.

עם הערות ובאורים לשמות השייכים לרפואה מאת החה״ש
דר. אהרן מזיא
רופא ראשי בבקור חולים הוספיטאל וסגן יו״ר ועד הלשון בירושלם

הדפסה מיוחדת מהתור

דפוס „ציון"
בהנהלת י. ח. קוסובסקי
ירושלם תרפ"ד

מבוא

לפני שלש שנים בעברי על כתבי היד אשר באוצר הספרים הלאומי בירושלם, שמתי לבי ביחוד לאחד מהם, כתב־יד גדול, חסר ומטושטש, והוא פרוש על התורה.

אחרי עבודה ויגיעה רבה עלה בידי לגלות שם מחברו ויוצרו של כת״י הזה, הלא הוא הרב ר פ א ל מ ר ד כ י מ ל כ י ז״ל. וחקרתי על טיבו של כתב היד הזה וחשיבותו, וביחוד במה שיש בתוכו לתולדות ארץ־ישראל.

הרב רפאל מרדכי מלכי היה גדול ומופלא בדורו. מצוין בתור רב, דין ורופא בירושלם במשך שלשים ושלש שנים בערך, משנת תל״ב עד תס״ה; חכם גדול בתבונה, עברוניות והשבונות, ותורת הסוד, ויחד עם זה משובח ומפואר בתור צדיק וחסיד ומוכתר במדות טובות, והיה בקי גם בהויות העולם, וידע שפות: איטלקית, רומית, ערבית וגם חכמות אחרות.

בראשית הקיץ תרפ״ג פרסמתי ספר „לקוטים״ מחברת א׳ (דפוס סלומון ירושלם, 68 עמוד) כוללת: מ א מ ר י ם ה נ ו ג ע י ם ל ת ו ל ד ו ת א ר ץ י ש ר א ל שהוצאתי מפרוש על התורה של הרר״מ מלכי עם מבוא והערות ממני.

במבואי למחברת זו כתבתי בארוכה את תולדתו של הרב הרופא הזה (שהיה חותנם של הרבנים הגאונים ר״מ חגיז והרב בעל פרי חדש) וגם תוכן פירושו על התורה. הזכרתי שם גם

את מאמרו על מצב הרפואה שהנני מפרסם אותו עכשו בדפוס.

לרגל פרסום המאמר הזה, אביא כאן מה שמצאתי מוזכר שם הרר״מ בתור רופא בספרי בני דורו. והוא:

בספר אורים גדולים (מהרב זאבי מחברון) דף נ״ט ע״א. כותבים עליו הכמי ירושלים וחברון בין שאר התארים גם „...הדיין המצוין רופא כל בשר ... מר־דכי...״

בשאלו שלום ירושלם של ר׳ גדלי׳ מסימיאטיץ דף א־ב׳ מסופר: „...בר״ח השון תס״א בא רבי יהודא חסיד (משידלייץ) עם חבורתו לירושלם ותיכף חלה, ואח״כ שלחו לקרוא את הרופא מומחה שהיה בירושלם איש ספרדי חכם גדול בתורה ובחכמת הרפואה ועשיר גדול ה״ה מרדכי מלכי... וכשבא הרופא הנ״ל אמר לא אוכל לעשות שום דבר עד שיעברו כ״ד שעות והלך לו לביתו בצער גדול מאד...״

בספר הלכות־קטנות שאלה ר״צ: שאלה (לרבי משה הגיז התנו של הר״מ מלכי) חלב בהמה טמאה אסור מן התורה...מהו שיתרפא בו מי שיש לו הולי די־לה־אומה 1) מעורב בחולי זה עוד (חולי) אחר שנקרא אפריטאמינטו־די־פיגו 2) שבלשון ערבי קורין אותו דיקוטנפאש 3), שאומרים קצת אנשים שע״ד סגולה נתרפאו בה בהיותם שותים הלב אתון מספר ימים? 4).

---

1) .Asthma דר. מ.

2) .Apretaménto de pecho דר. מ.

3) דיק אל נַפַּש .Oppression דר. מ.

4) גם היום משתמשים בצרפת בחלב אתון ברפואת Koumys ששני חלקים ממנו חלב־אתון וחלק אחד חלב פרה. והוא לרפואת חולי השחפת. דר. מ.

תשובה : (מר"מ הנ"ז) אנא ידענא מאומר והשמועה ששמעתי מפי חמי הה' השלם כמהר"מ מלכי, שחולי זה יש בו סכנה ואם לא היום למחר, והרי זה נקרא טרפה מחיים וסופו למות מחולי זה. ע"כ.

מאמרו של הרר"מ על הרפואה המתפרסם בזה, בא בפירושו על התורה בפרשת יתרו (בכ"י מתחיל בצד 281 א') דרך אגב בהמשך דבריו על תקוני הקהל, בסמכו על הוראות יתרו ועצתו למשה ולישראל. והוא אצלו „תיקון ד' — במילות הסדים", ומדבר בעיקר :

על מצב הרפואה בכללות, עד כמה שנוגע לצבור ולתקוני המצב מצדו של הצבור 5).

כמעט כל שמות הפרחים והבשמים המוזכרים במאמר זה הם כפי כנויהם בערבית, ובספרדית־יהודית המדברת עד היום בפי רוב היהודים הספרדים בארץ ישראל.

רוב הפרחים והבשמים האלה עוברים עד היום בסחר המזרח, ושוקים מיוחדים לממכרם ברוב ערי המזרח בשמות שוקי הבשמים.

רובם נאכלים גם היום מבני המזרח, ומשתמשים בהם לרפואה כמות שהם, ובתערובות שונות 6).

---

5) כנראה כתב הרר"מ מאמר יותר מפורט על „כוללות הרפואה" וחברו כנראה, ג"כ בפירושו על התורה כדמוכח מדבריו המובאים במאמר זה : „ואם יותר ישיג ידו יעיין בכוללות הרפואות... וכמו שאכתוב בעזר ה'" (עיין להלן סוף הפרק „עוד פילדוראס אחרית").

6) חלק משמות הפרחים והבשמים המובאים במאמר זה, נזכרו, בשינוי הכתיב, בספר שבילי אמונה נתיב רביעי, ברשימות

שמח אני מאד לצרף גם הערות ובאורים לשמות השייכים לרפואה שבמאמר זה, מאת ידידי המופלא ברופאי ארצנו ד״ר מזיא, רופא ראשי בבקור חולים הוספיטאל ויושב ראש ועד הלשון.

הערות הד״ר מזיא מסומנות בר״ת ד״ר מ.—יתר ההערות הם שלי.

אליעזר ריבלין

העשבים שבסוף ספר מעשה־טוביה (חלק ערוגת הבשם), ובסוף ספר מראה הילדים (ירושלם תרס״ח) בפרק שמות הרפואות.

בשביל המעונינים בדבר, ארשום כאן מתוך הרשימות הנזכרות את אותם הפרחים והבשמים שיש להשותם עם אלו המובאות במאמר הבא של הרה״ם מלכי ז״ל:

אגאריקון, אגאריקום, אגוז מוסקאטו, אוריגאני, אסמילי, אלואיש, אלואיש, אניסון, אפיום, ארינלישא, בוראגי, גומה־ארא־ביקא, גלאנדיאילים, דארגאן, דראגאקאנטא, דיגטום, דמגיארן, דראגאנט, הרגיש, יאנטין, כרכום, כרבאטי, כרכום, לאקטיקא, נוצים מוסקאטו, סוקאר, סוני, סילקאדוניא, פלטאגינים, קוקומרי, קוקומברי, ריבארברי, ריאה־בארבארים, שקאמוניאה, שקומוניאה.

ואלה דברי רבי רפאל מרדכי מלכי ז״ל:

תיקון ד. גמילות חסדים.

בכלל גמילות חסדים הוא ביקור חולים, וקבורת מתים והכנסת אורחים. ומה בין צדקה לגמ״ח? צדקה עם החיים ועם העניים וגמ״ח בין לחיים ובין למתים, בין לעניים ובין לעשירים; צדקה בממונו, וג״ח בין בגופו ובין בממונו 7). זה הכלל: כל שיש בו משום דרך ארץ יש בו משום ג״ח.

לפיכך, מתיקון הצבור בכל מקום ומקום שישראל יושבים, ליחד קופה לביקור חולים, והיא שהחולים העניים שאין ידם משגת להוצאות רפואתם, הקהל שולחים להם רופא לבקרם והרפואות מכיס הקהל ונותנים להם מזון הראוי לחולים דבר יום ביומו כפי ציווי הרופאים 8).

ובירושלם עה״ק יש קופה מיוחדת לביקור חולים, ואין לה הכנסה כי אם דבר המתבטל במיעוט, ואותו מיעוט שיש יותר טוב שתתבטל, הואיל ויש נזק להולה ומכביד חוליו עליו ואינו מקיל ממנו כלום.

---

7) סוכה מ״ט ע״ב.

8) השוה: קופת חולים בירושלם בתקופת שנת הת״ר, בספר טוב־ירושלם לר״י פרחי (דפוס בק צד י״ד).

כיצד? יש מנהג בעיר, שבתפלה אחר העמידה 9) הגזבר גבאי הביקור חולים בבית הכנסת, ומכנים בכל יום כ״ב—ג׳ מאידיש 10). ועוד יש לו מהודרים חוק קבוע בכל שבוע ושבוע מי נותן חתיכה 11) אחת ומי חצי חתיכה ומי פרוטה וכו׳, ועוד לו איזה נדבה מהתיבה 12) שמתנדבים העולם לביקור חולים, ועוד לו מהאורחים מה שנקבץ מהם דבר מועט, ועוד לוקח איזה דבר מהליסטאס 13) והיא נדבת אחינו שבפראנקיאה 14), ובין הכל אני נכנס בידו שיעור 2000 אי 3000 מאי״.

ומה עושה מהם? קונה שקדים ושוקר 15), ועושה מהם

---

9) תפלת שמונה־עשרה.

10) היא הפרוטה ששלטה בדורות הקודמים במזרח הקרוב. ידוי מאידיש מצרית וארץ־ישראלית. ערכם היה משלשים עד ארבעים בגרוש או אריה. עיין הערתי בלקוטים מחברת א׳ צד 12 הערה 4.

11) כינוי למטבע ידועה. נזכרת „חתיכה“ פעמים רבות בספרי השו״ת של המאה השלישית והרביעית של האלף הנוכחי.

12) בימת בית הכנסת, ועיין בלקוטים מחברת א׳ צד 17 פרק הכנסות־הקודש.

13) ליסטא, רשימה. ובשם ליסטא כנו את ה„חלוקה“ הבאה ברשימות הכוללים והמקבלים מאירופה. והשוה: „לקוטים“ מחברת א׳ צד 27—28.

14) מדינות אירופה. ובה נכללו הקהלות משלשת] מרכזי ליווריאה, אמסטרדם ווינציא.

15) צוקר.

מרקחת וורדים 16) המשלשלת מעט, ונותן לחולה מהשקדים בכל זמן חוליו כחצי אוקיה 17) שהם מ׳ דראהם בקירוב. וזה מעט מעט נותן לו בב׳ או ג׳ פעמים ולא יותר.

ומהשוקר נותן בכל זמן חוליו פחות משיעור הנ״ז בשקדים. ומה עושה בהם החולה? עושה אלמינדיאה 18) אחת או שתים בכל זמן חוליו, היינו שדוכה השקדים במדוכה, ומטיל בתוכה מים עד שהמים מתלבנים מהשקדים ומשנות אותם, ונותן בהם מעט שוקר ושותה אותם, פעמים בחמין פעמים צונן, והיושבים שיש בזה תועלת גדול ורפואה מרובה, והדבר מזיק להם יותר ממה שהם חושבים שהוא מרפא. ועוד ממרקחת וורדים נותן לו פעם אחת ומשלשלת את החולה פעם אחת ולמרבה שתי פעמים והכל הבל ורוח, והחולים העניים מתים בעניותם מחוסר כל שאין להם לאכול ואפילו להם כראוי וכל שכן רפואות.

ואני מודיע להורות הבאים!: שרוב חולאים שבירושלם הם מריבוי חליות ומיעוט הבישול מחמת מעוט החום הטבעי שבגופים הכל מסובב ממיני המזונות שנהגו האנשים לאכול בין בקיץ ובין בחורף והם מזונות קרים שאין להם הוגיות, כגון צנון וחורת ודלעת וקשואים ואבטיחים ומלפפנות. בשר עזים וצאן,

---

16) Rose. ד״ר. מ.

17) אוקיה או אונקה היא אחת משתים עשרה של רוטל. ושיה אינו דומה בכל מקום ובכל זמן, ועולה ויורדת מששים עד שמונים דראהם כל אוקיה. (הדראהם שלשה גראם ושליש הגראם) ומדות אלו שולטות במדינות ערב מלפני שמונה מאות שנים ועד היום הזה.

18) משקה של חלב־שקדים Mandel Milch. ד״ר. מ.

וכיי או ג'אמוז 19), והחמאה שלהם והגבינה שלהם, שאעפ"י שמחמת המלח שבה מתחממת מ"מ יש לה מיעוט החמימות ומוליד בכרס לחלוחית מלוח, וגורם בהרות בהרות כהות מן העור בנהירה 20) רבה, ולבסוף מתעפש הדם שלו בתוך העורקים.

וכלל זה יהיה ביד ההוות: שכל הירקות והפירות שמוציאה ירושלים וכל ארץ ישראל, הם קרות ולחות יותר מכל שאר הארצות, ולכן כל החולים או רובי רובם הם קדחות משולשות 21) או מרובעות 22) או יומיות 23), ואפילו יראו לרופא הראית תמידית 24) יחמות ומצמיאות יבשות, אינו כן, אלא מלחות סרוחות בחדרי האיסטומכא ובפרצין פרשין 25) שבכרס הם באים, ואפילו אם תהיה קדחת ג', שאמרו עליה הרופאים שהיא מסבה חמה ומקררין אותה, בירושלים אינו כן אלא כל שיש לה קרירות בתחלתה וזיעה בסופה, הקרירות הוא סימן לחות האסטומכא, והזיעה סימן שנתרבה יסוד המים ב ע י ס ת הדם 26) שבלב ובכבד ובתוך הורידין הגדולים, ונתקררו הגידין מחמת שנתרבה לחות דק יקר במוח ממזג וטבע ומראה הטבעית.

---

19) Buffle. — דר. מ.

20) עיין במלון הגדול של בי"י מלה נהור ב'. — דר. מ.

21) Febris tertiana — דר. מ.

22) Febris quartana — דר. מ.

23) Febris quotidiana — דר. מ.

24) Febris continua — דר. מ.

25) קמטים יפטמיית, Darm-zotten. Falten — דר. מ.

26) Plasma — דר. מ.

והטבע שאינו יכול לסבול אותו קרירות באברים המלבנים שהם המנוח הזהה אותם לחוץ ויורדים אותם המים בתוך הגידים וגורם קרירות. — והקב״ה שהוא רופא כל בשר ומפליא לעשות, נותן תנועה יתירה ללב, והלב בתנועתו מוליד חום שממנו הזיעה. דהיינו שקבע הקב״ה טבע בהדם שבאותו החום נפתחים פומי 27) הקנוקנות הקטנות הזועות בכל במות הגוף, ומריקן דרך מהם הלחות הרבה שמחמת דקותה נבלעת בבשר.

והרוח העבה שואבים אותה הכליות והוהים אותה דרך השתן, והלחה היותר עבה שבהזה ובריאה וסביבות הלב עולה להולה ברקיקה, וגם ברקיקה ממעט הלחה הזבה שבאיסטומכא, ונקוי הלחה הזאת שאינה ראויה לישתנות בדם מחמת קרותה ומיעוט התנועתה, היא רפואת החולה, אבל תוספת הקרירות והרטיבות ומזונות שאינם מתעכלים בנקל, ואם מתעכלים רובם ובל ומיעוט מעוטן מזון, מוסיפין החולי ומביאין להיות שאין בו סכנה, לסכנה גדולה, ורוב פעמים חום הטבעי המדיח את האדם מתבדה ומשם המות.

לכן כיון שטבע המים ששותים בארץ ישראל מבורות, מים שאובים הם ואינם נוזלים, קשים הם הרבה להתעכל וכבדים עד מאד, ומרבים חום הטבע ומבטלים מישיבת המזון מהאיצטומכא, וכל אוכל התעב נפשם, ומכ״ש כשהם מעורבים בדברים הקרים, כגון מיין השקדים שיש להם חליקות החמאת והלב, והוא מזיק הרבה לבני מעיים.

אשר על כן, ראוי לבטל אלו השקדים מהחולים ובמקומם

27) נקבוביות, (פינס בהכה) Porén   דר. מ.

יתנו לעני החולה בכל יום אונקיא אחת של יין ישן מתוק לנפש ומרפא לעין, וישליך בתוכו מעט שוקר אם אפשר לגבאי הביקור חולים ליתן לו. ואם אי־אפשר אי אפשר—ולא יתן, אבל היין מכל מקום יתן לו שהוא רפואתו, ובעת האכילה ישתה מעט ואל ימזגהו אלא ישתהו כשהוא חי. ואם החולה בחור יכול למזגו במעט מים רביע או שליש מים למרבה, ואם אינו יכול ישתה מעט מעט בג' או ד' פעמים בכל כ"ד שעות אונסה אחת או שני שלישים לפחות, ובפרט הזקנים ומבן מ' שנה ומעלה, ובמקום השוקר ישליך בתוכו מי הזהר 28) והם מים שיוצאים מפרח הנראנג'אס 29), אבל פרח הלמונים אינם חשובים, וכמה ישליך מאלו המים בתוך היין ? : בכל כוס קטן כדי הראהם אחד או שנים הכל לפי חשיבותם וחריפותם באופן שיתנו אלו המים מעט ריח ביין, וטוב אינו צריך למזוג היין במים כלל.

ועוד לרפואה, ישלהו בכל יום ויום חצי אונסה של שכר30) עשוי מצמוקים היותר מתוקים שיהיה אפשר, ויזהר הגבאי שלא יהיה שכר של תאנים שיש בה נזק לחולה וגם לא יהיה בה תערובות.

ומה יעשה החולה בשכר זה ? יבשל המים במעט זרע תלתן 31) בישול מעט, וימתין עד שיתקררו המים היין מן האש,

28) פרח בערבית זַהַר

Orange flower (29 דר. מ.

30) כונתו על יין שרף. ועד היום קוראים היהודים הספרדים במזרח, ליין שרף בשם שכר.

Trigonella fenum Graecum. Bockshorn. 31) בלאיב בי ה׳ דר. מ.

ויתנם בתוך צלוחית של זכוכית המחזקת ג' או ד' אונקאס, וישליך בתוכם מעט שכר, דהיינו כדי נתינת טעם, כג' דראכם או ד' בכל אונסה, ואונקיה של מים לפחות, ולמרבה אחד מעשרה, שבכל היטול 32) מים יהיה אונסה א' של שכר זה ולא יותר, ומעט שוקר אם אפשר, ומעט מי הוורד גם כן אם אפשר, ואם אי אפשר בתבלין יהיו המים עם השכר לפחות, ומאלו המים ישתה החולה בעת הצורך בכל זמן שירצה לשתות בין ביום ובין בלילה בין באכילה ובין חוץ מן האכילה.

מלבד בכאב הצד, 33) שאינו שותה יין אלא מאלו המים, ואל יחושו למי שמונעם מלשתות ואף אם הוא רופא, הראיה היא בוחן החכמים, ואני היום כ"ך שנים שאני מתמיד בזאת הרפואה 34) ומצאתיה כסגולה לרוב החלאים.

והתוצאות נבאי בקור חולים ביין ובשכר שאמרתי, לא הגיע לב' התיבות בכל יום או התיבה וחצי, ודבר קל הוא ואל תפחת הנהגה זו מירושלים תובב"א. ומאלו המים והיין יבוא ריעה יתירה לחולה בסוף חוליו, שמעט מעט הולך ומתבטל החולי ומחזיק חום הלב ומתקן האיסטומכא ופותח את הדרכים, ומשלשל ומנקה ומחמם אברים הפנימיים וממעט את החולי ומחזיר את האדם לבריאות.

---

32) עיין הערה 19.

33) Pleuresie. Pleuritis. דר. מ.

34) דברים אלו כתבם הרמ"ס בשנת תנ"ב. עיין במבוא ל"לקוטים" מחברת א' צד 9.

ואם יהיה להולה סימן מובהק בעצמו שהחמימות יזיק לו או במקום מזיגת המים יהיו במי הזהר ימזגם במי וורדים, ואל ימנע מעצמו היין והשכר הנז' כי אם מפי רופא מובהק שירבה בבדיקות הארין ך' שנה כמו שבדקתי אני.

ואם כח הנבאי יגיע עד להוצאות החולים, יקח בתחלת השנה סירגיאלאס 35) יבשות שיהיו מתוקנים כל מה דאפשר והם במקום השקדים ועם הסירגיאליאס מעט צמוקים מחברון שאין להם גרעינים 36), וישלח להולה כל שני ימים הצי אונסה מכל אחד מאלו הב' מינים, ויבשלו אותם, ויתנו בתוכם מיק וישליכו בו תבלין מעט, קנמון 37) וקלאוו 38) ואניטין 39) וזנגביל 40) מעט מעט, ומי ורד מעט או מי הזהר ומעט שוקר, ויתיהוו מעט וישתה החולה מתערובות במנהג שתיית הקאוי 41) כוס א' בכל יום, ושובים השנים מן האחד, והג' יותר מן השנים, ואל ישתה

35) אחינין (והספרדים קוראים אותם שזיפין), והיא Ciruelas. Pflaumen. דר. מ.

36) ענבי חברון נודעים למובחרים שבארין מימי אשכול הענבים של המרגלים, עד ימינו אלה, ומצויינים במתיקתם וגדלם, ובזה שאין להם גרעינים.

37) Cinamoan דר. מ.

38) Girofle. Nelke. Clove דר. מ.

39) Anis. Anise והוא שבת שבתלמוד. דר. מ.

40) Ingwer, Gingembre, Ginger דר. מ.

41) קַפֶה.

החולה קאוי כי אין בו תועלת, וזה הבישול במקום קאוי הוא.

ואם תשיג ידי הגבאי יותר, יהיה בביתו לעת הצורך זה השארופה 42) וזה נוסחו:

ורדים רוטל אחד, סיני 43) חצי אונקה, מים ד' רוטולים, שכר חצי רוטל, ראווינט 44) ט"ז דראהם, ידקו עלי הוורדין מעט מזער וקודם שירכה ינקה אותם מכל פסולת, כגון הראש של וורדין וישליכם לחוץ, וכן יעשה מהסיני שיסיר מתוכו העצים הקטנים, והראבארבארו 45) יניחהו שלם התיכה אחת, ויערב הכל יחד, ויניח הכל מעורב בחמימות האש כ"ד שעות, ולבסוף יותחו הדברים מעט רתיחה ויניחם עוד והם מעורבים כ"ו שעות, ואח"כ יסלק הראוינטה מבינהם, ויסנן הכל וישליך הוורדין והסיני לחוץ ויחזור ויקח רוטל אחד מורדים חדשים, ועוד חצי אונקה אחרת מסיני, וחצי אונקה משכר חריף, וחצי אונקה ממי הוורד, וג' אונקאס ממי וורדים, ומעט קלאו ואגוז מישקאדה 46) דקה כב' או ג' וחצי אונקה, מי זעטר פרסי 47) או מי אזוב 48) ויערב הכל כמו שהיה

---

42) Syrup (בערבית שַׁארַאבּ) דר. מ.

43) Folia Sennae דר. מ.

44) בערבית Rheum. Rhabarber. Rhubarbe. דר. מ.

45) הוא ראווינט הנזכר לעיל.

46) Nutmeg. Muscade. Muskatennüsse. Myristica-moschate דר. מ.

47) Satureja hortensis. Origan-de ferse Sariette. דר. מ.

48) Hyssop דר. מ.

בפעם הראשון ויוסיף עד חצי רוטל מים, ויניח הכל בחמימות האש כב״ד שעות וישלים לעשות כמו שעשה בפעם ראשון. וישנן הכל ויחזור שלישית לעשות כמו שעשה בשניה, אלא שבשלישית ידוק הראבארבארו לעפר, וישליך בתוך המים ויניח הכל לבשל בישול מעט, וכרביע שעה יהיה התערובת רותח רתיחות מיושב והכלי מכוסה ביותר, ואחר כך ישנן הכל ויקח המים ההם וישליך בתוכם רוטל אחד משוקר, ורוטל אחד וחצי מדבש טוב, ולבן כל מה שיכול להיות, ויתיך הכל עד שימעט, ואז יוסיף לו ג׳ אונסות מים חיים ואונסא אחת של מי הזהר, וג׳ אונסאם מי וורדין וימעטו כלם ע״י רתיחה ובישול, וכשיהיו הדבש והשוקר בעבור השארופה יסירהו מן האש וישמרהו בכלי זכוכית לעת הצורך.

ולא יתן מזה השארופי להולה עד שיעבור על החולי ז׳ ימים לפחות, והתחיל להקל מעליו החולי מעט מזער. ואם תוקף החולי באיתנו, ימתין עד יום הי״א או עד יום הי״ו ואז יתן לו מזה.

והשיעור הוא מכ״ד דראהם עד ל׳ לאדם גדול, והקטן הכל לפי כחו של אדם. ובתוך זה השארופי יוסיף בשיעורו ממיני תלתן וממיני וורדין וממיני הזהר, ממי תלתן ט״ו דראהם, וממי הזהר ח׳, וממי וורדין עשרה, ומשכר טוב ומתוק ג׳ דראהם.

ואם מעט לו ההוצאה יתן בתוך השארופי מי בישול של צמוקים כל׳ דראהם ולא יותר.

ואם לו כל הכתוב בכתיבה זו כל הקודם קודם ג״ב במעשה, ואם אין לו. הכל כסדר יערב ממה שיש לו ובלבד שלא יפחות מן השיעור בין ממין אחד ובין מכל המינים, שאם אחד מהם חסר חבירו יוכפל וישלים עליו.

וישתה הכל קודם אור הבקר שתי שעות, חם ולא צונן שאין בו תועלת, ויזהר מן הרוח ומן האויר ומן כל מין קרירות, ולא יאכל ולא ישתה מים כי אם קאייטר 49) הנז' מסירג׳אלאס וגם כשהוא חם כאשר יוכל שאת, וימתין עד שישלים לשלשל ואז יאכל.

ומכל מקום, ביום קחתו זאת הרפואה ישלח לו הגבאי אונקא של בשר ואונקא א׳ של יין וישתה באותו יום היין כנזכר.

ואני מודיע ומעיד, שאין בזאת הרפואה כג׳ אריות 50) מהוצאה, והיא מועלת לכמה חלאים, וטובה לכל מין קדחת, ויכול הגבאי ליתנה לחולה שני פעמים, אחת באמצע חוליו ואחת בסוף חוליו קודם שיקום מן המטה ויצא לחוץ.

51) הרפואה הזאת אין צריך רשות מהרופא ליתנה, שלרובי דרובי החלאים, כל דצריך לשלשול הוא טוב, ואם יצא קלה וישלשל מעט, יכול ליקח הגבאי בכל עת שירצה מעט ריאובארבו דק לעפר כקמח הדק ויערבהו עם השארופא קודם שישים בו מים או שאר משקים ויתן לשתות החולה, אך שיערב יפה עד שלא יהיה נראה לעין אבק הריאובארבארו ואז יהיה לו כח לשלשל יותר, ומה שיערב בכל פעם הכל לפי הצורך ומה שהוא אדם ומה שהוא החולי. ועל הרוב יוסיף מחצי דראהם ועד דראהם וחצי ולא יותר.

---

49) מלה ערבית יבאורה משקה עב ימושך Zuckersirup. ד״ר. ם.

50) עיין לעיל הערה 12.

51) בכתב היד דף 281 ע״ב.

והרפואה הזו היא מבורכת ואינה מזקת לעולם. לכן ישתדל אחריה בירושלים גבאי של ביקור חולים ללמד עשייתה וילמדוה לכל אדם ויזהר בה הרבה. ואני מעיד! שבהשתדלותה בדינן ועשייתה כראוי הוא נוחל העולם הבא. והיא רפואה לעניים שהיא טובה מרפואת העשירים.

ויזהר בזאת הרפואה שיהיה מבושלת בנקודה שלמה 52) כדי שלא תפסד בתוך השנה ולא תחמיץ. ואם יפחד מזה אם היא רפויה ודבקנה מעט באש ויבשלה מעט יותר עד שיהיה כדבש המבושל. וגם יזהר שלא לבשלה יותר מדי לפי שלא ישאר עוד בה לשליש, ותתגלגל בה מתכים.

ומי שיש לו כאב ראש והוא בעל ליחות עולות לגולגולת53) וצריך שלשול חזק, יקח מרפואה זו כמו דראהם כאמור וחצי דראהם ראווינט, ורביע דראהם אישקאמוניא 54), והיא בערבי מאחמודיא, ויערב הכל עם השאריפי ויעשה כאמור למעלה ויועיל לו. ויגרע ויוסיף מאבקים אלו מעט כטבע האדם וכגבר חליו ויועיל לו. והוא בזמן שהאדם בריא אלא שיש לו מיחוש ומרעין, ואין לו חולי של סכנה. וגם אינו לוקחה מחמת חולי של סכנה שעבר עליו, אבל אם מחמת חולי קדחת שהיה בהם סכנה היא לוקחה אל יוסיף אישקאמוניא או מאחמודיא, אלא אי ריאבאבארי או אפילו ריאבארבארי לא יוסיף, ודי לו בשאריפא לבדו אם לא שיצא קל או הלך לו כחו.

---

52) רצונו לאמר, מבושל בדבש ובדיקות. והוא תרגום המבטא הספרדי de todo punto. ד״ר. מ.

53) Catarrh ד״ר. מ.

54) Scammany ד״ר. מ.

עוד רפואה לעניים.

קח ריאבארבארו מובחר, אגאריקון 55) זכר לבן וספוגני56) וקל, אלואי שוקוטרינו 57) והוא אזיבאר 58) ירוק ומבהיק וזך כזכוכית ובערבי סאקיר 59) סוקוטרינו מכל אחד חלקים שוים. ומעט בשמים כגון קנמון מובחר וה' קלאווס, וידק הכל דק לעפר, וילהלהם ביין הזק או שכר אבל יין טוב וישן הוא יותר ראוי. וילוש האבקים בשארופא הנ' או בדבש וורדים. ויעשם עיסה. וישמור העיסה בכלי זכוכית מיטוהה במעט שמן של שקדים, ובעת הצורך יעשה מהעיסה ב' גרעינים 60) ויתן להולה, וכמה יהי' השיעור הראוי ליתן?: מדראהם א' לפחות ועד ב' דראהם למרבה, וב' וחצי לאדם הגבור והבריא.

תועלת הרפואה: יועילו אלו הגרעינים לכאב הראש ולגוילות, וממעטין הלחות שבאיסטומכא ושבחזה, ושומרין הגוף מכל נפיחה ומטהרין את האדם. והטהור והחסיד יקהם

---

55) Agaricus Albus, Lärchenschwamm. דר. מ.

56) כמו ספוגי. דר. מ.

57) Aloes מאי Soccotora. דר. מ.

58) צַבָּר. דר. מ.

59) צ"ל סַאבִר. דר. מ.

60) Pilulae. Pillen. דר. מ.

שבוע שקודם הרגל ויהיה גופו טהור 61). אבל לא יקח מהם כי אם דראהם וחצי. והכל כפי כחו וטבעו של אדם. ויועיל להולה אחר שיקום ויתרפא מחליו ולא שלשל כל צרכו. והיא רפואה של עניים שראוי להגבאי שיעשם וישמרם בביתו לעת הצורך.

ויזהר העושה אותם בשתי ההזהרות האלו: שאל ילוש אותם בדבש הנז' אם לא נתייבש באבקים היין כנז', וגם כשנתיבשה העיסה כשרוצה לעשות הגרעינים יחתוך כשיעור מתוך העיסה וישקול אותה. ולעשות הגרעינים יוסיף מעט שארופא כדי שיהיו רטובים ואח״כ יעשה הגרעינים מכמות שהוא רוצה.

61) כנראה שזהו דעת עצמו וחדושו. והוא עפ״י צרוף שני מאמרי חז״ל: חייב אדם לטהר את עצמו ברגל (ר״ה ט״ז:), תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים (שבת מ״ט).

עוד פילדוראס 62) אחרות.

קח אזיבר והוא בערבי סאקור, ובלע"ז אלואי סוקוטרינה, איסקאמיניה והוא בערבי מאחמודיהא מכל א' ה' דראהם, וורדים וזרע כרפס מכל א' ב' דראהם וחצי. אנסון וזרע תלתן מכל א' דראהם וחצי. כרכום 63) משובח ומובחר, ואילמאסטיקה 64), וקולינקונטיבה 65) הנקראת בערבי חנדאל, מכל א' דראהם אחת, טורבית 66) ג' דראהם, ריאובארבארו ה' דראהם, אגריקו ב' דראהם, קנמון, אגוז מושקאדא, זנגיפיל, הצי דראהם מכל אחד. דוק הכל לעפר דק, ולוש אותן ביין שבתוכו נמס סמג' 67) ערבי או דראגאראנטא 68) והוא אלקטירה, והעיסה שומריה כמו העליונה, ומעשיה כמעשה הראשונה והם טובים וחשובים יותר מהראשונה, וחזקים יותר מהראשונה, והעשירים מוסיפים עליהם ד' דראהם והצי של מור משובח ומחזיק את הלב ואת המוח, ולעניים די להם בלא מור. והשיעור כשיעור הנז"ל.

---

62) גרעינים, Pillen — דר. מ.

63) Curcuma — דר. מ.

64) Mastic — דר. מ.

65) Coloquinte — דר. מ.

66) Turpethum minerale, Quecsilbersulfat — דר. מ.

67) Gummi Arabicum — דר. מ.

68) Tragakantha — דר. מ.

וזמן לקיחתן בלילה, ויכול לאכול עליהם ולישן עליהם. ובבוקר ישתה מרק חם עליהם או ישתה מעט שכר. ויזהר שלא ישתה עליהם מים, ויין יכול לשתות. ואל יקחם מי שיש לו קדחת כי אם בסוף חליו כשהוא מתחזק מעט, וטובים הם ביותר למי שיש לו כאב חצי הראש69) ושמיעתו כבדה ומרבה לחות והשכחה גוברת עליו. ואם יקחם פעם א' בחדש די. ואחר לקיחתם ישמור עצמו ממזון רע וכבד וקר וחם ביותר אלא יהיה הכל ממוזג וישתה יין מזוג מעט. ומי שאבריו כבדים ומכאבים בגידיו יקחם שיהיו לו רפואה. ואם יש לו נפיחה יועילו לו, אבל יזהר שלא יהיה בהם המור שכל דבר שהוא ריח יזיק לנפיחה בין יהיה מרוח ובין ממים.

וג' אלו הרפואות יהיו ביד גבאי הביקור חולים לעת הצורך, ואם יותר ישיג ידו יהיו בידו מעות ויתן לחולה יוד מאיי' פחות או יותר בכל שבוע ושבוע והוא יקח מה שהוא תאב.

וזה הוא הסדר שיכול להיות היום בירושלם לתועלת רפואת העניים. ואם יותר ישיג ידו יעיין בכוללות הרפואות 70) ויקח מהם הקל הקל תחילה, ויהיה הכל מצוי אצלו בעת הצורך, וכמו שאכתוב בעזר ה'.

69) **Migrain** ובתלמוד נקרא צלחתא (שבת צ', גטין סח:). דר. מ.

70) עיין לעיל הערה 5.

(71 הרופא לבקור חולים.

בכלל הבקור חולים הוא הרופא. ובמדינות יש להם לקהל רופא מיוחד נוטל פרס מהקהל לבקר את החולים, והנה זה אינו בירושלם, ולא היה לעולם, ואינו יכול להיות לעולם, ואפרש הטעם:

הטעם הוא שבכל המזרח ובכל ערי תוגרמה וארץ המערב אינם יודעים דרכי הרפואה וגדריה, וגם כיון שקודם מזמן הדורות הראשונים כגון מזמן הבית וקודם לה היו מרפאים את החולים בסגולות דרכי האמורי, ורבים מהם שלא היה בהם משום רפואה וראו בית דין של חזקיה דלא היה אפשר להופא המובהק שלא יכשל ברפואות בשמץ עבודה זרה, ועל כן טוב שברופאים לגיהנם (72), גזרו עליה וגנזו ספריה (73).

ומאותו זמן בטלו הרופאים, והתחיל העם לאמר: „פלוני שהיה חולה בחולי זה עשה רפואה זו ונתרפא ופלוני עשה רפואה זו וזו ונתרפא‘, ומכאן נשאר הרפואה בין הנשים המשמשות ומפרנסות את החולים ואומרות: אנו עשינו כך וכך בחולי פלן, וכך וכך בחולי פלן, וכך וכך רפואתו. וגם מהנשים עבר לאנשים רקים ופוחזים שמהם קבלו מהבלי הנשים, ומהם בדאו מלבם

71) בכתי׳ דף 282 ע״ב.

72) קדושין פ״ב ע״א.

73) פסחים נ״ו, ע״א.

דברים אשר לא כן, ומהם עושים כדי להרויח מעט ועושים מיני רפואות מדעתם אשר אין בהם כי אם נזק גדול וסכנה להולה, ויותר טובים מהם ההורגי נפשות, שאלו מתחייבים בנפשם ואלו עושים באמונה ובטוחים שלא יגיע להם נזק ולא יגלו שמים עונם, וארץ אל יקים עליהם, לפי שאין העולם מכיר בהם ובדרכיהם כדי להענישם אם הזיקו במזיד ועשו מה שלא ידעו.

אבל ברומי, אחר זמן, עמדו וראו והשכילו בית דינם שלהם דרך חכמה, שאין בדרכי הרופאים ההם ממש ולא רפואה כי אם מיתה בפיהם וסכנה במעשיהם ויותר הוו הרוגי הרופאים מהרוגי שמים. עמדו וגזרו שמד עליהם, וכתבו בכל העולם שבכל מקום שנמצאו רופאים יהרגו אותם והרגו מהם הרבה, עד שמפני תקנת החולים העריכו להם דרך חכמה דרכי הרפואה, ובודאי שהם דברים ודרכים הראויות להתכבד, כי התחילו וגבלו להם גבולות ויסודות בנויות ביושר ואמת בחכמת הטבע שרובה כבולה דברי קבלה, ודברים שיצאו מסיני הם, ועליהם יסדו הבנין והמגדל והוציאו דרכי הרפואה בטוב טעם ודעת, בהיתר ולא באיסור, והכל בנחת ולא בצער, והרחיקו את הנזק בכמה דרכים ובכמה משמרות ובכמה הזהרות, והקריבו את התועלת בראיות השכל ובהכרת הדעת, והרואה רואה ומכיר דברי אמת. ואף כי דברים אלו לא אמרם משה מסיני, אומר אני! שרוב דברים שמהם י ס ו ד י ה ר פ ו א ה מ ס י נ י ה ם , ומשם יצאו הדברים כגון: שהאדם בנוי מד׳ יסודות, ונקרא עולם קטן משום שהעולם נברא ג״כ מד׳ יסודות, ושגובר עליו ד׳ מידות, חם ולח, קר ויבש, ומהרכבות המידות כהוגן ושלא־כהוגן, כסדר ושלא־כסדר יוצאים שנוי המזגים ושינוי הדעות והרחקת הנזק והקרבת התועלת, וכמה

דברים שמי שעיניו בראשו, רואה שהם דברים תלוים בכבשונ של עולם.

ואעפ"י שלא כתב משה רבינו דרכי הרפואה, ידוע הוא שמשה לא קבל בסיני אלא דברים שאי אפשר לדעת וְשֵׂכֶל האדם להשיגם, כגון מעשי בראשית דכתיב ביה: מי עלה שמים וירד 74) ואמר איך היו הדברים שעין לא ראתם ואף אין השכל משיגתם, אבל דברים הנישגים לשכל לא נמסרו למשה אלא לחכמי הדורות, והם בדמיון מדמין מילתא למילתא ודורשין מה בין רבי לתלמיד ומה בין למד ומלמד, ומה מחייב שינוי ההפרש וכן היא הרפואה, ועוד ששתפו לחכמה הראיה, ובחנוה באבן הזמן ונתאמת להם הדבר ונתיישב להם השכל, ונתקבלה רפואה זו ודרכיה בכל העולם.

והכמה בתקנה זו שאמרתי, הוציאה ולמדה והוכיחה שאין מ ד מ י ן מ י ל ת א ל מ י ל ת א בחולים, דאם זה יש לו קדחת ג' וחבירו כמוהו לא אמרינן אם הקירות רופא לזה כמו כן ירפא לזה, אינו כן! לפי שראו שסיבות הקדחות משתנות משינוי המזגי וטבעי החולים, ואעפ"י שלזה קדחת ולזה קדחת אפשר שלזה בא לו מסיבת מעוט חום הטבעי שלא הספיק לבשל המזון נתעפש בתוך מעיו, ולזה בא מחמת טבעו והמזון החם שהנהיג לאכול ושרף את המאכל, והדרק [?] את להבת הדם הרותח, וקנה הלב וסביבותיו בוער באש, ויש לו קירות מהתיכת הלחות שמתך האש את המוח ונופל אותו לחלוחית שבו ובשאר הגוף אל תוך הגידים וגורם הצינה ומסמרת הבשר.

---

74) משלי ל' ד'.

75) ואם כן נמצא שאעפ״י ששניהם חולים מחולי אחת, רפואה שטוב לזה יזיק לזה, וכן יש להיות בכל שאר החולאים הבאים בגוף האדם שלא רפואתם שוים. ויהיה אם כן שקר מה שאומרים הרופא־אליל כולם שרפואה זו עושה פלא לכל אדם כמו שעשה לאדם אחד או לג׳ אנשים, שאף שנודה להם ונאמר. שלאותם האנשים באמת ריפאה אותם רפואה זו ולא שנפל מקרה שהקב״ה ריפאם, ותולים הרפואה במה דלא תליא, וכמו שאמרו חכמים: בע״ז פרק ר׳ ישמעאל, באותם שהולכים לעבודה זרה ומתרפאים ממנה שאינו כן אלא שהזמן גורם רפואתם והם תולים בע״ז, והטעם דהחולאים נאמנים הם בשליחותם מדכתיב וחליים רעים ונאמנים וכו׳ עיין שם.

כמו כן באלו. לפיכך, אמת הוא ואמת היה בזמן התלמוד, שטוב שברופאים לגהנם, והוא של רופאים הורגי נפשות הללו. וכן אנו מודיעים לדורות! שאין מפי הרופאים הללו דין חילול שבת לחולה שיש בו סכנה לענין רפואה. שאם יאמרו בשבת, רפואה כך וכך צריך חולה זה ועליה חילול שבת אין בדבריהם ממש ואין מחללים עליהם את השבת. ואפילו יסכימו מאה אלו הטפשים שלא ידעו הרפואה דרך חכמה כי אם מספרים במצות הנשים מלומדה, ומכל שכן אם אין להם כתב ולשון אלא ששמשו וראו מנהג הרופאים. ומכל שכן אם לא שמשו אלא מעצמם נכנסו במלאכה כאומן בלא כלים וכתכם בלא ספרים שאין בדבריהם ממש. ומלבד שאין בדבריהם ממש אסור לאדם

75) בכתב היד דף 283 ע״א.

לישתמש מהם ולעשות מעשה על פיהם, והעושה מעשה על פיהם הרי זה מתחייב בנפשו ומאבד את עצמו לדעת, והם חייבי מיתה הם.

ובכל ארצות הערלים במקומות ההם, כל רופא שהוא רופא באמת וחכם בחכמה כמו שאמרנו אם לא היה מוסמך מישיבת הרופאים ומצאוהו שרופא רפואה שאם לא מועיל יש בה סכנה עונשים אותו מיתה, ומכל שכן מי שאינו יודע כלום ונהג בלי ידיעה, ולא עוד, אלא שהאומן שהקיז דם לחולה בלי רשות הרופא, בין מת החולה בסוף חוליו מאותו חולי ובין נתרפא עונשין אותו מיתה, וכאלו רבות נוהגים להחמיר בדיני נפשות החולים.

וכמה סימנים יש לרופאים בחולי אם ראוי לרפואה או אינו ראוי, אם ראוי להקיזו או אינו ראוי, ויותר הרבה ממה שצריך לפסק דין בדבר שלא הוברר דינו בפוסקים צריך הרופא לעיין על החולה בכל יום ויום, לכן נוהגים בהם כבוד הרבה, שכן חייבים מדרכי דרך ארץ, הואיל וחיי האדם מסורים בידם ויש להם עונש הרבה אם פושעים בחולה בכל מה שצריך, והוא מאמר חכמים שאמרו: 76) אוקיר לאסיא עד דלא תצטרך ליה, ואמרו 77) ג״כ: אסיה דמגן מגן שויה, ועוד שאמרו 78): סמי מכאן איסורא מקמי סכנתא, אלמא כפי זה יותר כבוד חייבים ברופא מבתלמוד חכם, דוחי בהם אמר רחמנא, וכל התורה כולה נדחה מפני רפואת החולה.

---

76) ירושלמי תענית פ״ג.

77) ב״ק פ״ה ע״א.

78) יגעתי ולא מצאתי את המאמר הזה, אבל נמצא בחולין י׳ ע״א: חמירא סכנתא מאיסורא.

ומזה הטעם יתן הדין שאפילו הת"ח חייבים לקום מפני הרופאים והרופאים גם כן מפני התורה, אלא דהלכה במקומה עדיפא. וכשם שאמרו: 79) במסיבה הלך אחר הזקנה ובישיבה אחר החכמה, אף הכי נמי אמרינן, בביקור חולים לך אחר הרפואה. ואם הרופא יושב בראש החולה, אפילו יכנס לבקרו הרב הגדול מומחה לרבים אין הרופא חייב ליתן לו מקומו אלא מהדרו כדינו ויושב במקומו, אבל אם הרב יושב בראש המטה לצד החולה ונכנס הרופא, חייב הרב לקום במקומו וליתן מקום לרופא. דהחולה צריך לרופא ואינו צריך לרב, והכמת הרב לחולה ההוא היא אצל חכמת הרופא באותה שעה, לפיכך כל אחד על מקומו עדיף.

ומכאן נראה ונדע, למה אי אפשר לרופא להיות בירושלים?!
לפי שאין אנשיה חכמיה מכירים ברפואה האמיתית והרבה, ובעיניהם כל מי שאומר שהוא רופא, והרופא האמתי שוין, ולפעמים נפגשים החכם הרופא, והחייב הסכל והטפש שמשים את עצמו רופא וחולק עם החכם ומבטל את דבריו, ואנשי החולה עושים כדברי החייב ההוא ומניחים דברי החכם. ולא עוד אלא אפילו אשה מבטלת דברי החכם, ואין יכול החכם לסבול עלבון זה, שהוא רואה ויודע שהמאכים את השקר ואין מי שיבחין בין טוב לרע, ומביאים את החולה לידי סכנה, ואין מי שידע או יהיה בו כח להבחין בסכנת נפשות. 80) ואעפ"י שהיה הרופא רחמן וחסיד, רופא אומנא, מתהפך אכזרי ומונע עצמו מגמילת חסדים. ודין הוא: שהרי אדם הראשון לפי שאמר לו הקב"ה ואכלת את עשב השדה [וקוץ ודרדר תצמיח לך], זלגו עיניו

79) בבא בתרא קי"ט ע"א.

80) בכתב היד דף 283 ע"ב.

דמעות. אמר: רבש״ע אני וחמורי נאכל מאבוס א׳, וכשאמר לו הקב״ה בזעת אפיך תאכל לחם נתקררה דעתו, 81) ומכל שכן בנידון זה שהוא חמור יותר ויותר, ועוד שאינם שומרים צואות הרופאים ואינם יודעים דרכי הרפואה, ומבזים אותה, ואין נוהגים בהם כבוד.

ועוד שלא נמצאו לרופא הרפואות שהוא צריך באותה שעה ואין מי שיודע לעשותה ונמצא לפעמים הרופא כאומן בלא כלים.

ומדברים אלו וכיוצא לאלו אף אם יהיה הרופא כמלאך ד׳ צבאות מחמת שמביאים אותו לידי מכשול גועל נפשו ברפואה, ומונע את עצמו מביקור חולים, ועל זה הזהירה תורה ואמרה: ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה׳.

סוף דבר: שלפי מצב ירושלים היום והרופאים שבה, אסור לישתמש ברופאים שבה והעושה מעשים על פיהם הורג נפש הוא ואין מחללים עליהם את השבת, כאשר אמרתי. אלא אם צריך האדם החולה למזונות והוא חלש ביותר ואין בשבת ראוי לו, נראה לי דכל אדם כדאי יחלל עליו את השבת כשיראה שיש בו סכנה גדולה ויש לחוש לחיי שעה, ולא על פי אלו הטפשים, אלא לפי ראות עיני אנשים חכמים, והם יתירו לחלל השבת כשאר אסורים שבתורה, ואל ימסרו השבת בידי נשים ואנשים פוחזים הללו.

אשר על כן, בראותי עיר הזאת המהוללה שתבנה ותכונן במהרה בימינו אמן, שאין בה תקומה שיהיה בה רופא, וגם בראות הסכנות שגורמים אלו הרופאים החייבים לחולי,

81) פסחים קי״ח ע״א.

אחוה דעתי ואַיעין להורות הבאים שישבו בה, וכן לכל ערי תוגרמא ומערב שבינ׳הם אלו הרופאים, שיותר טוב העקָרָם ממציאותם הרע, ויניחו החולה בידי הקב״ה שהוא רופא הנם ושומר פתאים ה׳ משימסרו החולים ביד אלו.

הזהרה בהקזות

ואלו הן ההזהרות! שאני מזהיר לעם היושב בירושלם כפי מה שראיתי בה זה עשרים שנה אני בתוכה:

הזהרה ראשונה: שהקזה לחולים רובה מסוכנת. ואני הייתי כל אלו העשרים שנה נשמר מאד לנפשי ולא הנחתי מעולם להקיז דם לחולים שנתרפאו על ידי. ועמדה לי סברתי בנסיון וראיתי, שכן טבע הארץ שאינה רוצה לשפיכת דם 82) החולה. והמקיז בעמים שמביא לחולה לידי סכנה או מכביד עליו החולי הרבה. ומה שנוהגים אחר הפסח קודם טעימת חמץ להקיז דם מי שהוא בריא ואומרים שבהקזה זו נצולין מחולי והדם מתקרר, שקר הוא 83). ואדרבא

82) הפזור שלי.

83) לא מצאתי שום זכר למנהג משונה זה של הקזת דם קודם טעימת חמץ דיקא. ושאלתי לזקנים וחקרתי בספרים ולא פרש לי, אבל ידוע כי עפ"י הרפואה העתיקה דקדקו מאד בזמני ההקזה, שתהי' באביב או בראשית החרף. ועפ"י הקבלה, ובתלמוד שבת קכ"ט, ישנם ימים שסכנה להקיז בהם דם (ומובא גם בשולחן ערוך). ונראה לפי זה שנסמך המנהג של הקזת הדם אחר הפסח קודם טעימת החמץ על אמונה שהשעה הזאת מוצלחת ביותר להקזה. ובספר רפואות, כתב יד של רופא יהודי מרוסיא שנכתב לפני מאה שנה ונמצא בידי, מצאתי, שמביא מנהג שנהגו אנשים רבים וביחוד הפריצים להקיז להם דם ביום השביעי

בסיבת אותה ההקזה ללא צורך תגרום להם בהמשך השנה חלאים רעים ונאמנים.

בנשים תועיל ההקזה פעמים הרבה בעת הצורך, ובפרט בעיכוב ואיחור ווסתן שמחמתו באו לידי חולה וההקזה להן מן הרגל, וכן לזכרים הצריכים, לפי דעת הרופאים שבזמן, הקזה, כגון בפרונקייא 84) ובכאב הצד 85), מן הרגל הוא יותר טוב מבזרוע, לפי שהדם הבא ממקום התחתונות שבגוף אינו מזיק ואינו מחליש כח האדם כמו ההקזה מן הזרוע.

עוד צריך לידע: שבזרוע יש ג' ורידין שמהם נוהגים הרופאים להקיז דם. הא' וריד האמצעי 86) והאחד וריד הלב 87), והא' וריד הראש 88), הקזת וריד הראש אין בהיתוכו סכנה שאין תחתיו לא גיד ולא עורק, אבל וריד האמצעי שהוא וריד הלב יש תחתיו עורק הלב 89) שהם ממין הדפק שבהם דם הרוחני המתנועע תמיד, והוא מגוף סיהוסי ולהיתוכו אין מזור ואינו מתרפא מעולם, לפיכך אם האומן אינו זהיר בו ושוקע את האזמל בזרוע יותר מדי, באופן שעובר את הוריד שממנו הדם

לחדש מאי דוקא. ואולי יש להשוות הזמנים של 7 מאי ליום אסרו חג של פסח. ודבר זה כדאי לרופאים ולחוקרים לחקור בו.

84) Phrenesie שגעון. — דר. מ.

85) Pleuresie, Pleuritis — דר. מ.

86) Vena mediana — דר. מ.

87) Vena cordis (ראה Fonahn צד 158) — דר. מ.

88) Vena Caphalica, ובערבית איל־קפאל. ונקרא כך מפני שבו היו מקיזין לרפואות מחלת הראש. — דר. מ.

89) Arterie — דר. מ.

אז נוגע בעורק הלב, וכיון שעושה בו נקב קטן אין לו עוד תקנה עד שממנו ודרך שם יוצא כל הדם שבגוף האדם עד שהוא מת. ותחת וריד הלב יש גיד 90) ואם נגע בגיד מתיבש 91) הזרוע ומאבד התנועה. ופעמים צריך בין בנקיבת וריד הלב ובין בגיד שתחת הכבד 92) להתוך את הזרוע להציל את האדם מן המיתה. אבל תחת וריד הראש אין שום סכנה. לכן יזהר כל אדם וישמור את נפשו מאד, ואל ימסור הזרוע לכל אומן, ויותר טוב שלא קיז דם שאין צורך להקזת הדם בירושלים תובב״א.

---

90) כונתו לעצב Nervus cutaneus brachii medius ובצדק קרא גם לעצב גיד, כי גם במקרא מצינו גיד=הנשה שהנהו עצב. דר. מ.

91) משתתק, כמו ותיבש ידו מלכים י״ג ד. דר. מ.

92) Vena Basilica Jecoraria ונקרא כך רק הוריד מזרוע הימני לפי שהיו נוהגים אז להקיז בו במחלת הכבד. (ראה Hyrtl סעיף 421) Vena epatica (Sudh. Chir. I 163) דר. מ.

הזהרה לחכמים 93)

ידעו החכמים השלמים! שיסוד חכמת הרפואה האמיתית הוא להאמין אמונה שלמה, אמונה שאינו מגיע אליה ספר, שאין הרופא יכול לרפאות החולי אלא עד שיתנו לו רשות מן השמים לרפאות. לפיכך בימים המיוחדים לראות בסימני החולי רואה בו כדרך שהיה רואה הכהן בנגעים, אם מכיר בחולי סימני רפואה אז מסייע הוא את הטבע ונותן לחולה רפואה המריקה את החולי מגוף החולה, ואם אינו רואה סימן רפואה בחולי מונע את עצמו ואינו נותן לחולה רפואה משלשלת שאם יתן יכבד החולי על החולה ויקרב לו המיתה. כיצד? : הסימנים נכרים בחולה מז׳ לז׳, כדרך שהיה הכהן עושה בנגעים. ממתין עד ז׳ ימים אם מכיר בו סימן מוטב ואם לאו מניחו עוד ז׳ ימים אחרים. וכן בחולאים, מז׳ לז׳ מכיר הרופא גדר החולי לאיזה צד הוא נוטה, אם לחיים או מתחיל לרפאות, ואם למיתה אז יודע שכל רפואותיו אין בהן תועלת ואינו משתדל להסיר את החולי מן הגוף כיון שאינו מבושל 94) וכל שאינו מבושל אם יסירהו הרופא בעל כרחו יזיק את החולה.

לכן בכל עיר ועיר שאין שם רופא, או יש שם רופא שאינו יודע דרכי הרפואה, לא ישלשלו את החולה עד שיכירו

---

93) בכתב היד דף 284 ע״א.

94) מפותח. כמו הבשילו אשכלותיה ענבים (בראשית מ׳ י׳).

בו הכר מפורסם שיש איזה תועלת וטוביות בחולי וכבר הקלו מעליו מקצת מיחושיו, ואז יתחיל ברפואה קלה במשלשלת מעט מזער והוא השארופי הנזכר לעיל, שבו משום רפואה ואין בו משום נזק, בסיעתא דשמיא.

מכאן יוסיף העולם דעת ויאמין אמונה שלמה, שאין נגד ה' חכמה ולא תבונה ולא עצה אלא הכל ביד הקב"ה, והוא הוא הרופא את החולים, והוא הוא המחליאן וגורם להם רפואתם ולא כאשר חושבים העולם שרפואתם מסור להרופאים, שאין ביד הרופא כלום, ועל דבר זה גנז חזקיה המלך ספר רפואות לפי שהיו בוטחים ברפואות יותר מבהקב"ה, וכתיב בדברי הימים ב' ט"ז: ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו עד למעלה חליו, וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים. לכן כל חולה יתפלל לרופא חנם זהו הקב"ה, ואליו ישים בטחונו שירפאהו רפואה שלמה ובזה יצליח הוא ויצליח הרופא המרפאהו ובזון שיבין האדם שהכל ביד הקב"ה אל יפחד אם אין לו רופא שהרואה ואינו נראה הוא רופא שלו, ודי לו שיתנהג בחליו כדרך החולים אכילה טובה ומועטת, כגון: פת בקערה ומבושל במרק העוף השמן, ומרק העוף השמן או בשר השה הרך והשמן לבדו, ומעט יין על אכילתו, ומימות רטובים לשתות לכל החולים כגון: מי תלתן ומים מבושלים בקנמון ונישון 95) וזרע תלתן ומי הזהב כמו שאמרתי למעלה. ואל יאכל דברים יבשים וקשים להתעכל ולא דברים הקרים כגון: חזרת 96), לא חי ולא מבושל ולא

---

95) היא אנסין הנזכר למעלה Anise

96) חסא lettice, Lattich. Laitue דר. מ.

קשואים לא חיים ולא מבושלים, וכל חלב והמאה אסור לחולה, והגבינה אם היא טובה ומועטת דרך תאבון יכול החולה כשמתחיל ליתרפאות לאכול מעט, וכשהוא מבושל או גרור במגירה שאז יהיה קל. ודגים אינם טובים, מ״מ אם יאכלם יהיה הדבר מעט ולתאבון, ואף שאמרו חכמים שהם טובים, מכל מקום, דברי חכמים לחוד ודברי הרופאים לחוד.

וכל מין פירות כגון ענבים ותותים ותפוחים ואגסים ואבטיחים אינם טובים כי אם יהיו מבושלים, והצנון מהזיר את החולי. ומי אינבייא 97) ומי לישן־אל־תור, 98) ומי וירדולאגאס 99), ומי בורג׳ה 100) אין בהם תועלת לחולה. ואם המימות נתרבה לו בימי הקיץ יכול לשתות מי וורדים, ושוקר עם מיין רמונים מתוקים, או אלמינדריאה אחת עשויה במי וורדים ומי הזהר ושוקר, ולא ירבה לשתותה כי אם קרה.

וכבר אמרתי שאין הרטיבות מועיל בירושלם, והטעם לפי שהיא שממה עד מאד וטלליה טללי ברכה שאם לחלוחיתה לא יהיה בן בשופע, איך יתכן במקום שאין גשמים יורדים עשר פעמים בכל השנה וגם היא ארץ אשר אבניה ברזל, ארץ הרים ובקעות תוציא להם ומיני פירות ואילנות ? אלא שטבע האויר והאקלימי שלה יותר לה ומלהלה את הארץ ומרטיבה. וזה שהוא תועלת לארץ, מזיק את הגופים שהגופים רפואתם היובש. לפיכך לתיקון

---

97) Jujub, Jujube, Brustbeere — דר. ס.

98) לשון השור, ונקרא כך על שם צורתו הדומה ללשון השור יהיא Bourrache, Anchusa italica, buglosse — דר. ס.

99) Burzelkraut, Portulaca — דר. ס.

100) Borago Officinalis, Boretsch, Borage — דר. ס.

הארץ ולדרים עליה מוציאה פירות אלו בשופע: חטה וגפן ושמן ודבש, ותאנים אינן טובות כי אם יבשות אבל לא רטובות והיין על הכל. ותן לחכם ויחכם עוד ולהכימא ברמיזא,

101)... לפיכך תקנו חכמים שמחה בפורים.... וכמה שיעור היין לשמחה עד שיתחיל להשתכר הה״ד וישכרו עמו כאלו אמר וישתו וישמחו עמו, מכאן ילמדו הרופאים לאותם המרבים בשתיית המים וגורם להם בסוף ימים מאלניקואה איפינקונדרייאקה **102)** שרפואתם להרבות להם בשתיית היין עד כדי שכרות, ולא כל דבר המשכר מועיל אלא יין דוקא שהוא מסוגל לכך... וכשם שיש יין טוב כך יש יין רע שנא׳ וישת היין וישכר ויתגל בתוך אהלו, לכן יזהר האדם בכחו, ודבר בעתו מה טוב.

101) גם אלה דברי רבי רפאל מרדכי מלכי בפרושו על התורה. כתבם בסוף דבריו על פ׳ עמלק ומילי דפורים. בכתב היד דף 230 ע״ב, והבאתים כאן בשל שייכותם לענין הרפואה.

102) Melancholie hypochondrica מרה שחורה. ד״ר. מ.

